

ЛИТЕРАТУРА И ОБРАЗОВАНИЕ

Գոյականի քերականական կարգերի փոխարինումները Վ. Պիկուլի «Ֆավորիտ» վեպի հայերեն թարգմանության մեջ

Ծառուրյան Լիլիթ Հ.

*Երևանի պետական համալսարան և Հայ-ռուսական համալսարան, դասախոս
Երևանի պետական համալսարանի 3-րդ կուրսի ասպիրանտ (Երևան, ՀՀ)*

tsaturyan-1997lilit@mail.ru

ՀՏԳ 81`25; EDN: GHARGL

Հանգուցաբառեր՝ քերականական կարգ, խոսքի մաս, փոխարինում, գոյական, հոլով, հոդ, բառախաղ, ոճական առանձնահատկություն, քերականական փոխակերպում, համատեքստ

Замены грамматических категории существительных в армянском переводе романа В. Пикюля “Фаворит”

Цатурян Лилит А.

Ереванский государственный университет и Российско-Армянский университет, преподаватель, аспирант 3-ого года обучения ЕГУ (Ереван, РА)

tsaturyan-1997lilit@mail.ru

Аннотация. В процессе перевода важную роль в грамматических трансформациях играют замены грамматических категорий. Каждая часть речи в языке имеет определенные грамматические категории, которые могут совпадать или различаться в разных языках. Эти различия также приводят к замене грамматических категорий, либо, в случае совпадения, эти категории также могут быть заменены в силу стилистических особенностей контекста, личности переводчика и т.п. Это означает, что причиной грамматических замен становятся различия грамматических категории двух языков, возможности языка перевода, невозможность перевода в эквивалентную грамматическую категорию, личность переводчика и другие факторы. В статье представлены замены грамматических категорий существительных и их особенности. В армянском переводе романа В. Пикюля «Фаворит» (перевод по В. Вартаняну) сопоставление и анализ замен грамматических категории имени существительного в ряде случаев помогает прояснить вопрос о необходимости замены в теории перевода. Для изображения данной исторической эпохи в романе В. Пикюль использовал различные словесные и грамматические средства, которые переводчик В. Вартанян постарался сохранить в переводе. Все это он делал с помощью лексических и грамматических трансформаций.

Ключевые слова: грамматическая категория, часть речи, замена, существительное, падеж, артикль, игра слов, стилистический признак, грамматическая трансформация, контекст

Substitutions of Grammatical Categories of Nouns in Armenian Translation of V. Pikul's Novel "The Favorite"

Tsaturyan Lilit H.

Yerevan State University and Russian-Armenian University, Lecturer, 3rd year post-graduate student of YSU (Yerevan, RA)

tsaturyan-1997lilit@mail.ru

Abstract. In the process of translation the substitutions of grammatical categories play an important part in grammatical transformations. Each part of speech in a language has certain grammatical categories which may be the same or may vary in different languages. These differences also lead to the substitution of grammatical categories or when coincided, these categories can also be replaced in virtue of the stylistic features of the context, the personality of the translator, etc. This means that the reason for grammatical substitutions is the differences in the grammatical categories of the two languages, the possibilities of the target language, the impossibility of translation into an equivalent grammatical category, the personality of the translator and other factors. The article presents the substitutions of grammatical categories of nouns and their features. In the Armenian translation of V. Pikul's novel "Favorite" (translator V. Vardanyan) comparison and analysis of substitutions of grammatical categories of nouns in some cases helps to clarify the issue of the need for substitution in translation theory. To depict this historical era in the novel V. Pikul used various lexical and grammatical means which the translator V. Vardanyan tried to preserve in translation. He did all this using lexical and grammatical transformations.

Keywords: grammatical category, part of speech, substitution, noun, case, article, word play, stylistic feature, grammatical transformation, context

Թարգմանության գործընթացում քերականական փոխակերպումների մեջ իրենց ծավալով և առանձնահատկություններով կարևոր տեղ են զբաղեցնում քերականական կարգերի փոխարինումները: Տարբեր լեզուներում այդ կարգերը կարող են համընկնել կամ տարբերվել, ինչն էլ պատճառ է դառնում քերականական կարգերի փոխարինումների, թեև համընկնելու դեպքում էլ այդ կարգերը նույնպես կարող են փոխարինվել՝ պայմանավորված համատեքստի ոճական առանձնահատկություններով, թարգմանչի անհատականությամբ, թարգմանության լեզվի ընձեռած հնարավորություններով, համարժեք քերականական կարգով թարգմանելու անհնարինությամբ և այլ գործոններով: Վ. Պիկուլի «Ֆավորիտ» վեպի հայերեն թարգմանության մեջ (թարգմանիչ՝ Վահան Վարդանյան) գոյականի քերականական կարգերի փոխարինումների զուգադրությունը և վերլուծությունը կօգնի պարզել թարգմանության տեսության մեջ փոխարինումներ կատարելու անհրաժեշտության հարցը:

Վ. Պիկուլի «Ֆավորիտ» վեպում պատկերված են XVIII դարի երկրորդ կեսի Ռուսաստանի պատմության կարևոր էջերը: Վեպի կենտրոնում Եկատերինա II-ի և նրա ֆավորիտ, իր ժամանակի պետական ականավոր գործիչ Պոտյոմկինի կերպարներն են: Վեպում պատմական տվյալ դարաշրջանը պատկերելու համար Վ. Պիկուլը կիրառել է բառային և քերականական տարբեր միջոցներ, որոնք թարգմանիչը՝ Վ. Վարդանյանը, փորձել է հնարավորինս փոխանցել թարգմանությանը: Այդ ամենը նա կատարել է բառային և քերականական փոխակերպումների միջոցով:

Քերականական փոխակերպումները ենթադրում են թարգմանության գործընթացում նախադասության կառուցվածքի փոփոխություններ՝ թարգմանության լեզվի լեզվական նորմին համապատասխան: Կարևոր է հաշվի առնել այն բոլոր գործոնները, որոնք կարող են ազդել քերականական փոխակերպումներ կատարելու վրա, հատկապես նախադասության շարահյուսական գործառույթը, նրա բառային և իմաստային կառուցվածքը, համատեքստը, հուզաարտահայտչական երանգավորումը [9, էջ 80]: Հայերենի և ռուսերենի միջև կա քերականական համապատասխանություն, բայց այդ համապատասխանությունը մասնակի է: Նույնիսկ քերականական կարգերը (գոյականի համար՝ թիվ, առում, սեռ, հոլով), որոնք, թվում է, նույնական են երկու լեզուներում, իրականում իրենց իմաստային, գործառութային ծավալով երբեք ամբողջությամբ չեն համընկնում [7, էջ 144]:

ԹՎԻ քերականական կարգ: Այս կարգը երկու լեզուներում դրսևորվում է եզակի և հոգնակի հակադրությամբ: Գոյականի թվի իմաստային արտահայտումը ռուսերենում որոշ առումով տարբերվում է հայերենից: Ռուսերենում գոյականի թվի իմաստը արտահայտվում է մի բառաձևի հակադրությամբ (*стол-столы*) կամ գոյականին կապակցված բառաձևի միջոցով (*интересное, интересные интересы*), այդ պատճառով գոյականի թվի կարգը դիտվում է բառափոխական (*словаизменятельный*) քերականական ձևաբանական-շարահյուսական կարգ: Բացի այդ՝ թվի իմաստը ռուսերենում ոչ միշտ է համապատասխանում իր արտահայտության ձևին, այսպես՝ *сани* գոյականը ունի միայն հոգնակի ձև, բայց կարող է նշանակել մեկ առարկա, կամ *листва* գոյականը եզակի ձևով է, սակայն նշանակում է մեկից ավելի առարկաներ [8, էջ 19-20]: Հայերենում նույնպես կան անհոգնական և անեզական գոյականներ: Եթե անհոգնական գոյականները երկու լեզուներում հիմնականում նույնն են, ապա անեզական գոյականների դեպքում տարբերություններ կան: Նշենք, որ գրական արևելահայերենում անեզական գոյականների թիվը խիստ սահմանափակ է ի տարբերություն ռուսերենի: Հայերենում անեզական են *-անք, -ենք, -ոնք, -ունք* ածանցներով հավաքական գոյականները (*մերոնք, Վարդանանք, Աշոտենք*), *-եր, -ներ* ունեցող աշխարհագրական որոշ անուններ (*Ալպեր, Հիմալայներ, Կարպատներ*), որոնք օտար լեզուների անեզական աշխարհագրական անունների քերականական պատճենումներ են [2, էջ 59], որոշ ազգերի անուններ (*ինկեր, հոներ, գոթեր*), բուսատեսակների անուններ (*վարդագոգիներ, մերկասերներ*) և այլն: Սրանցից բացի՝ ռուսերենում անեզական են նաև գույքության (*ножницы, очки*), հավաքականության (*всходы, кудри*), իրերի, նյութերի և դրանց մնացորդների (*белла, дрова, очистки*), գործողության, գործընթացի (*бега, переговоры*), ժամանակային (*каникулы, сутки*), ծիսակարգային (*именины, крестины*) նշանակությամբ գոյականները [8, с. 20]: Սրանք հայերենում եզակի են և կարող են հոգնակի թվով գործածվել կամ անհոգնական են: Ներկայացնելով թվի կարգի դրսևորման առանձնահատկությունները երկու լեզուներում՝ այժմ բերենք «Ֆավորիտ» վեպից օրինակներ՝ ցույց տալով գոյականի թվի փոխարինումները:

Նշենք, որ վեպում առավել տարածված են եզակին հոգնակիով կամ հոգնակին եզակիով փոխարինումները.

Она отсыпала для него 1000 золотых червонцев, которые по тогдашнему времени составляли огромную сумму [10, с. 33]. – Նա Կոտուզովի համար տվեց 1000 կարմիր ոսկի, որը

այն ժամանակվա համար ուղիղական գունար էր [4, էջ 43]¹:

Дорога занимала пять дней и десять часов. [10, с. 51] – *Ճանապարհը տևեց հինգ օր և տասը ժամ*: [4, էջ 67]:

Пишите подорожную на двенадцать лошадей. [10, с. 23] – *Տասներկու ձիու ճանապարհագիր փառքառեր*: [4, էջ 30]:

Конюшенная контора уже готовила 1100 лошадей для проезда прусского принца Генриха. [10, с. 55] – *Ախոռների գրասենյակն արդեն 1100 ձի էր փառքառում պրուսիական արքայազն Հենրիխ երթի համար*: [4, էջ 72]:

-Рисовальщики наши в живой натуре нуждаются,- сказала императрица, - а то в классах Академии художеств они одних мужиков наблюдают. [10, с. 31] – *Մեր նկարիչները կենդանի բնորդի կարիք ունեն,- ասաց կայսրուհին,- թե չէ Արվեստների ակադեմիայի դասարաններում նրանք միայն տղամարդ են տեսնում*: [4, էջ 41]:

Ինչպես երևում է, բերված օրինակների մեծ մասում հոգնակի գոյականը եզակիով թարգմանվել է այն դեպքում, երբ ունի թվականով արտահայտված որոշիչ լրացում: Ռուսերենում էթե գոյականն ունի թվականով արտահայտված լրացում, ապա թվի ընտրությունը ազատ չէ. այն որոշվում է ռուսերենի շարահյուսական կանոններով. *один* թվականի և դրանով վերջացող բոլոր թվականների հետ գոյականը դրվում է ուղղական հոլովով և եզակի թվով (*двадцать один дом*), *два*, *три*, *четыре* թվականների և դրանցով վերջացող բոլոր թվականների հետ գոյականը դրվում է սեռական հոլովով և հոգնակի թվով (*два дома*), մյուս թվականների հետ գոյականները դրվում են սեռական հոլովով և հոգնակի թվով (*пять домов*) [7, с. 160]: Հայերենում քանակական թվականների հետ սովորաբար դրվում է եզակի թվով գոյական (*երկու մարդ, հազար տարի, հինգ երեխա* և այլն), թեև հոգնակիով գոյականը նույնպես կիրառելի է՝ բացի *մեկ* թվականից (*հինգ երեխաներ, երեք սենյակներ* և այլն): Վերը բերված օրինակներում հոգնակիով թարգմանությունը հիմնականում սխալ կլինեք, քանի որ հայերենում այդպիսի նախադասությունները կիրառելի չեն, օրինակ՝ հնարավոր չէ թարգմանել *Ճանապարհը տևեց հինգ օրեր և տասը ժամեր*: Նշանակում է՝ թվի փոխարինումը այս նախադասություններում անխուսափելի է:

Որոշ դեպքերում թվի փոխարինումը պայմանավորված է լինում նաև հոլովի փոխարինումով: Վերջինս կարող է պայմանավորված լինել բայիմաստով.

Глупость играла в куклы и сосала из рожка манную кашку, а шустрая девочка стегала старую розгами [9, с. 178]. – *Հիմարությունը տիկնիկ էր խաղում և սպիտակաձավարի շիրտուտում եղջյուրից, իսկ մի ճարպիկ աղջիկ մտրակով ծեծում էր այդ պառնալիին* [3, էջ 225]:

А там базар с кораблей иноземных: матросы понугаями и мартышками торгуют. [9, с. 268] – *Իսկ այստեղ շուկա են բացել օտարերկրյա նավերը. նավաստիները թուրթակ ու կապիկ են ծախում*: [3, էջ 348]:

Հոգնակի թվի փոխարինումը եզակիով պայմանավորված է նաև նրանով, որ հայերենում եզակի թվով հնարավոր է արտահայտել նաև հոգնակիի իմաստ (*թուրթակ ու կապիկ են ծախում*, այսինքն՝ *թուրթակներ ու կապիկներ*): Բացի դրանից՝ առաջին օրինակում հոգնակին եզակիով փոխարինվել է բայիմաստով պայմանավորված հոլովաձևի պատճառով: Իհարկե, գործիական հոլովով և հոգնակի թվով թարգմանել նույնպես հնարավոր էր (*տիկնիկներով էր խաղում*), սակայն այդպես ենթատեքստը հասկանալի չէր լինի²: *Տիկնիկ խաղալ* արտահայտությունը հիշեցնում է Եկատերինայի հետ ամուսնության առաջին գիշերը ունեցած միջադեպը, իսկ *մտրակով ծեծել* արտահայտությամբ՝ հետագայում Եկատերինայի՝ Պյոտրի հետ վարվելու ձևը:

Վեպի օրինակներում վերը նշվածներին թվով փոքր-ինչ զիջում է հակառակ երևույթը՝ եզակին հոգնակիով փոխարինելը.

Сей твари, столь дерзко всклевашей на себе имя и породе, употребить угрозы. [10, с. 28] – *Այդ արարածի նկատմամբ, որ այնքան հանդգնորեն անուն ու ազնվատոհմեր է կպցրել իր վրա, գործադրել պատճառալիքներ*: [4, էջ 36]:

Время было нецеремонное. [9, с. 345] – *Չուսականություն չսիրող ժամանակներ էին*: [3, էջ 450]:

Առաջին օրինակում հոգնակիով փոխարինումը իմաստային կամ քերականական առանձնահատկություններով պայմանավորված չէ, քանի որ բնագրի եզակի թվի պահպանումը թարգմանության մեջ հնարավոր և կիրառելի է: Մյուս օրինակում եզակի թվի փոխարինումը հոգնակիով կապված է շարադասության փոփոխության հետ: Եթե գոյականը նախադաս լինեք, կարող էր եզակի թվով դրվել, սակայն այդ դեպքում նախադասության թարգմանության դժվարություն կառաջանար: Այդ պատճառով թարգմանչի մոտեցումը տեղին է:

¹ Բոլոր օրինակներում պահպանված են թարգմանության կետադրությունը և ուղղագրությունը:

² Ժողովուրդը, որը Եկատերինայի թագադրության նախորդ օրը դուրս էր եկել փողոց և տարբեր կերպարանքներ ընդունած՝ ներկայացնում էր ժամանակի պալատական միջավայրը և իրականությունը, ծաղրում էր նաև Պյոտրին, որին ներկայացնում է Հիմարության կերպարով:

Վեպում հանդիպում են դեպքեր, երբ թվի փոփոխությունը առաջացել է խոսքի մասերի կամ նախադասության անդամների փոխարինման պատճառով.

Она сказала, что империя движается не столько людьми, с нею, императрицей, согласными, сколько умными врагами её царствования. [10, с. 52] – *Նա ասաց, որ կայսրությունը շարժվում է ոչ այնքան իր՝ կայսրուհու հետ համաձայն մարդկանցով, որքան իր թագավորությանը թշնամի խեղճներով:* [4, էջ 68]:

Քանի որ ռուսերենում ածականը գոյականին համաձայնում է թվով, սեռով, հոլովով, այդ պատճառով բնագրում որոշային հոգնակի թվով համաձայնել է որոշիչը: Թարգմանության մեջ կատարվել է նախադասության անդամների փոխարինում. որոշիչը դարձել է որոշյալ, որոշյալը՝ որոշիչ, ինչի պատճառով *թշնամի* գոյականը որոշիչը գործածվել է եզակի թվով, քանի որ հայերենում որոշիչն ու որոշյալը հիմնականում չեն համաձայնում: Որոշիչ և որոշյալի միջև թվային համաձայնությունը ոչ թե քերականական, այլ իմաստային բնույթ է կրում, և պայմանավորված է որոշ որոշիչների յուրահատուկ բառային իմաստով [1, էջեր 352-353]:

Թվի փոխարինման մյուս խումբը կազմում են այն գոյականները, որոնք ռուսերենում անեզական են և գործածվում են միայն հոգնակի թվով: Հայերենում դրանք ունեն և՛ եզակի, և՛ հոգնակի թիվ, ուստի թարգմանության մեջ երկու ձևով էլ հանդիպում են.

- Деньги для вас были приготовлены. Полсотни тыщ, как вы и просили. Но возникла нужда у графа Григория Потёмкина, и деньги ваши я ему вручила. [10, с. 32] – *Չեզ համար փող պատրաստվել էր: Հինգ տասնյակ հազար, ինչպես որ դուք խնդրել էիք: Բայց կարիք ունեցավ կոմս Գրիգորի Պոտյոմկինը, և ձեր փողերը ես հանձնեցի նրան:* [4, էջ 42]:

Да что деньги – вздор, а люди – все. [10, с. 49] – *Բայց ի՞նչ է փողը, ոչինչ, իսկ մարդիկ՝ ամեն ինչ...* [4, էջ 64]:

Ինչպես տեսնում ենք օրինակներից, *деньги* գոյականը, որը ռուսերենում եզակի թիվ չունի, թարգմանվել է *փող* և *փողեր* տարբերակներով՝ պայմանավորված բնագրի իմաստային առանձնահատկություններով: Այսպես՝ առաջին օրինակում և՛ եզակի, և՛ հոգնակի ձևով է գործածվել, քանի որ գումար, դրամ իմաստով է, այսինքն՝ հաշվելի է: Երկրորդ օրինակում *փող* գործածվել է իբրև հարստություն, ունեցվածք, առհասարակ նյութական իմաստով, ինչը սովորաբար հոգնակիով չի դրվում:

Առման քերականական կարգ: Փոխարինման տեսանկյունից առանձնահատուկ ուշադրության է արժանի առման կամ առկայացման կարգը: Հայերենում, ինչպես հայտնի է,

առկայացման կարգն արտահայտվում է որոշյալության և անորոշության միջոցով: Որոշյալությունն արտահայտվում է հոդերով, իսկ անորոշությունը՝ առանց հոդերի կամ *մի* և այլ անորոշ դերանուններով: Ռուսերենը, ի տարբերություն հայերենի, անգլերենի, ռոմանական այլ լեզուների, չունի առման քերականական կարգ: Որոշյալությունը կամ անորոշությունը ռուսերենում արտահայտվում է շարադասությամբ, բառային միջոցներով (որոշյալ, անորոշ կամ ցուցական դերանուններ, թվականներ, ածականներ և այլն), հնչերանգով [6, էջ 128]: Ենթակայի դեպքում, եթե այն դրված է ստորոգյալից հետո, հաճախ արտահայտում է անորոշություն, իսկ ստորոգյալից առաջ՝ որոշյալություն [12, с. 5]: Նախ անդրադառնանք անորոշության արտահայտմանը.

Но в кабинет фаворита вошёл Михайла Илларионович, старый знакомец по Дунайской армии. [10, с. 32] – *Բայց ֆավորիտի աշխատասենյակը մտավ Միխայիլա Իլլարիոնովիչը՝ Դանուբյան բանակից մի հին ծանոթ:* [4, էջ 42]:

А там, где Серет впадает в Прут, пролегло глухое урочище – Рябая Могила. [9, с. 399] – *Բսկ այնտեղ, որտեղ Սերետը թափվում է Պրուտ, ստեղծվեց մի խուլ բնասահման՝ Չեչոտ գերեզման:* [3, էջ 524]:

Старый нищий, хохоча, пальцем на их указывал. [9, с. 269] – *Մի ձեր մտրակյան, հռռչալով, մատնացույց էր անում դրանք:* [3, էջ 348]:

Струйка крови сбежала из её рта на ворот сорочки. [10, с. 45] – *Արյան մի շիթ քերանից իջավ վերնաշապկի օձիքին:* [4, էջ 59]:

Ինչպես տեսնում ենք, անորոշությունը հիմնականում արտահայտվել է *մի* անորոշ դերանվան միջոցով: Բնագրի նշված գոյականները թարգմանվել են անորոշ առումով հետևյալ պատճառներով. բնագրում կա՛մ դրանց մասին խոսվում է առաջին անգամ, կա՛մ դրանք որոշյալ առումով թարգմանելը իմաստային տեսանկյունից համապատասխան չէր լինի:

Ռուսերենում գոյականի որոշյալ լինելը կարող է պարզ լինել գոյականի հետ գործածված բառային միջոցներից, օրինակ՝ *этом, эта, эти* դերանունները մատնանշում են կոնկրետ առարկան: Այս դերանունների հայերեն համարժեքները *այս* կամ *այդ* ցուցական դերանուններն են, որոնց լրացյալը դրվում է որոշյալ առումով: Օրինակ՝

Через узкие щели оконных жалюзи она несколько дней подряд наблюдала, как этот красивый незнакомец блуждает под окнами отеля. [10, с. 36] – *Լուսամուտների փեղկերի նեղ արանքներից ինքը մի քանի օր իրար վրա տեսել էր, թե ինչպես այդ գեղեցկատես անծանոթը*

շրջում է հյուրանոցի լուսամուտների տակ: [4, էջ 47]:

Հանդիպում են նաև օրինակներ, երբ ռուսերենում որոշյալությունը արտահայտվում է միայն շարահասությանը (բացակայում են բառային միջոցները), սակայն թարգմանության մեջ, պայմանավորված նախադասության իմաստային նրբերանգներով, կարող ենք ունենալ բառի հավելում և հոդի կիրառություն, ինչպես՝

Однако реишпекта своего при дворе императрицы сын столяра не потерял... [10, с. 42] – *Մակայն այդ հյուսնի որդին իր հարգանքը չկորցրեց կայսրուհու արքունիքում:* [4, էջ 59]:

Հայերենում որոշյալություն արտահայտվում է նաև *ս, դ* հոդերով: Եթե ռուսերենում գոյականն ունի ստացական դերանունով արտահայտված լրացում, հայերենում այն կարող է թարգմանվել և՛ համապատասխան դերանունով, և՛ հոդով: Վերջին դեպքում գոյականը արտահայտում է որոշյալություն: Այսպես՝

- Душа моя, - нежно отвечал Потёмкин, - да разве я, раб твой ничтожнейший, отказал ли тебе в чём? [10, с. 159] – *Հոգսկս,- քնքշորեն պատասխանեց Պոտյոմկինը,- մի՞թե ես՝ ստրուկդ նվաստագույն, որևէ բան մերժել եմ քեզ:* [4, էջ 210]

Я тебе, дочурка моя, придано богато выдам. [9, с. 345] – *Քեզ, աղջիկս, ես հարուստ օժիտ կտամ:* [3, էջ 451]:

Հնարավոր է, որ ռուսերենում գոյականը չունենա ստացական դերանուն, սակայն ստացականությունը, նաև որոշյալությունը, հասկանալի լինեն նախադասության կամ տվյալ հատվածի բովանդակությունից: Այս դեպքում հայերեն թարգմանության մեջ կարող ենք ունենալ հոդ, հետևաբար որոշյալ առումով գործածված գոյական.

Красавица! Тебе ль изъяснять, что достойна любви ты, душа и ягнёночка нежная. [10, с. 160] – *Գեղեցկուհի, արդյո՞ք քեզ պետք է բացատրել, որ դու արժանի ես սիրո, հոգսկս ու գորովայից գառնուկս:* [4, էջ 211]

-Чего не спросишь, Денис, куда глаз подевался? [9, с. 267] – *Դենիս, ինչու՞ չես հարցնում, թե ինչ է եղել մի աչքս:* [3, էջ 346]

-Я. Спасибо дядечке – учит и кормит. [9, с. 185] – *Երա տղան եմ: Ծնորհակալ եմ քեռուցս. սովորեցնում է ու կերակրում:* [3, էջ 235]

Վերջին օրինակը բավականին հետաքրքիր երևույթ է: Ռուսերենում առանց դերանվան էլ հասկանալի է, թե կոնկրետ ում քեռին է, մինչդեռ հայերենում առանց սեռական հոլովով դերանվան կան ստացական հոդի այդ իմաստը չի հասկացվում:

Գոյականը կարող է հայերեն թարգմանվել որոշյալ առումով, եթե դրա մասին արդեն նշվել է բնագրում.

Поедим арбуза да поедем. [10, с. 22] – *Չմերուկն ուտենք ու շարժվենք:* [4, էջ 28]

Золото лежало на столе – доступное! [10, с. 37] – *Ոսկին ընկած էր սեղանի վրա՝ մատչելի ոսկին:* [4, էջ 48]

Առաջին օրինակում *ձմերուկ* գոյականը գործածվել է որոշյալ առումով, քանի որ նախորդ նախադասության մեջ ասվում է, որ հնադավան ճգնավորները Պուգաչովի համար մի մեծ ձմերուկ էին նվեր բերել: Երկրորդ օրինակում ոսկով ի թասի մասին տրված օրինակից առաջ խոսք է եղել, որը թեև արդեն ուրիշ իմաստ էլ է ձեռք բերել, բայց ընթերցողին հայտնի էր՝ ինչ ոսկու մասին էր խոսքը: Այսպիսով, եթե նույնիսկ բառային միջոցների բացակայության պատճառով կամ շարահասությանը ռուսերենում պարզ չէ գոյականի որոշյալությունը, ապա թարգմանիչը դիմում է իմաստային կողմին՝ գոյականի մինչ այդ գործածված լինելուն կամ չլինելուն: Այստեղ էլ գործում են հայերենի օրինակափոխությունը և լեզվամտածողությունը:

Մեռի քերականական կարգ: Հայերենում այս կարգը բացակայում է, և բացը հնարավորության դեպքում լրացվում է բառային միջոցներով: Ռուսերենն ունի երեք սեռ՝ արական, իգական, չեզոք: Մեռը արտահայտվում է գոյականով, նրան համաձայնող բառերով (ածականով, ածական-դերբայով, բայերի անցյալ ժամանակի ձևերով և այլն), դերանուններով [7, с. 147]: Դերանունը սեռային տարբերակում արտահայտելու համար թարգմանության մեջ հիմնականում բառային միջոցով է փոխարինվում.

-Нет уж! – отвечала она, но в старости реставрировала свой ответ учёному: «Вы знаете, что у меня не рабская душа, следовательно, я не могу быть и тираном». [9, с. 448] – *Չէ, չեղավ,- պատասխանեց կինը, բայց ծեր հասակում վերափոխեց գիտնականին տված իր պատասխանը. «Դուք գիտեք, որ ես ստրկահոգի չեմ, հետևաբար, չեմ կարող բռնակալ լինել...»:* [3, էջ 591]

Վերը բերված օրինակը մի հատված է Դիդրոյի և Դաշկովայի գրույցից: Այստեղ անընդհատ *ես* դերանունով չթարգմանելու և իմաստային շփոթ չառաջացնելու համար թարգմանիչը որոշ դեպքերում դերանունը փոխարինել է հերոսների անուններով կամ անձնանիշ և սեռանիշ գոյականներով:

Կան դեպքեր, երբ այս կամ այն սեռային իմաստը հայերեն է թարգմանվում առանց արտահայտվելու, բայց պահանջում է պարտադիր հստակեցում: Սա հիմնականում լինում է այն դեպքերում, երբ ռուսերեն *ես* դերանվան համապատասխան սեռային տարբերակները (*он, она, оно*) հայերեն արտահայտվում են միայն մեկ դերանունով՝ *ես*, ինչը դժվարացնում է

նախադասության իմաստը ընկալելը, հատկապես երբ խոսքը այնպիսի հատկանիշների կամ գործողությունների մասին է, որոնցով հնարավոր չէ հասկանալ սեռային տարբերակումը: Այս դեպքում ընթերցողին մնում է հասկանալ համատեքստից.

Русские о ней тоже сохранили ценную память: «Была непомерно толста, нескладна, широкоорожа и обрюзгла... всякому благородному даже взирать на сию скотину было грустно и отвратительно». [9, с. 119] – *Ռուսները նույնպես արժեքավոր հուշեր են պահպանել. «Չափից դուրս գեր էր, անհամաչափ, լայնամուտք և լիռչ... յուրաքանչյուր ազնիվ մարդու համար այս անասունին նայելն անգամ նողկալի էր ու զզվելի»:* [3, էջ 145]

Բնագրում հստակ երևում է, որ խոսքը իզական սեռի մասին է, ինչը բացարձակապես հնարավոր չէ հասկանալ թարգմանությունից, առավել ևս որ Վ. Պիկուլը բառային այնպիսի միջոցներով է բնորոշում հերոսի հատկանիշները, որ դրանք կարող էին բնութագրել նաև արական սեռի: Ներկայացնելով պալատական բարքերի անկումը և արքունիքում ապրողներին՝ Վ. Պիկուլը չի խորշում անգամ կոպիտ ու գռեհիկ բառերից՝ նրանց կերպարն ընդգծելու համար, օրինակ՝ *широкорожа* բառի փոխարեն *широкорожа* բառը կիրառելը: Թարգմանության մեջ սեռը հասկացվում է համատեքստից: Մինչ այդ Վ. Պիկուլը նշում է, որ Պյոտրը անբաժան էր Վորոնցովայից, որը հայտնում էր զինվորի պես: Արդեն հասկանալի է դառնում և՛ կերպարի սեռը, և՛ ով լինելը: Սա նշանակում է, որ բառային միջոցներով թարգմանությունը սեռը արտահայտելու միակ հնարավոր միջոցը չէ, և նույնիսկ ոչ միշտ է դրանցով ստացվում փոխարինումը:

Հոլովի քերականական կարգը: Պայմանավորված այս կամ այն հոլովի առկայությամբ կամ բացակայությամբ, հոլովի փոխարեն հոլովաձևով և կապային կառույցով կամ հակառակը թարգմանելով՝ վեպի թարգմանության մեջ այս քերականական կարգի փոխարինումները բազմաթիվ են: Ռուսերենում հոլովները վեցն են՝ ուղղական (именительный), սեռական (родительный), տրական (дательный), հայցական (винительный), գործիական (творительный), նախդրիվ (предложный): Հայերենն ունի նաև բացառական և ներգոյական հոլովներ, և բացակայում է նախդրիվ հոլովը: Սա նշանակում է, որ այս հոլովների թարգմանությունը միանշանակ փոխարինումներով է լինելու: Իհարկե մյուս հոլովների դեպքում նույնպես փոխարինումներ լինում են՝ պայմանավորված ռուսերենի և հայերենի քերականական առանձնահատկություններով, նախադասության մեջ կամ համատեքստում տվյալ բառի իմաստային և ռճական հատկանիշներով: Այսպես՝ ռուսերենում ենթա-

կան կարող է դրվել ոչ միայն ուղղական, այլև սեռական հոլովով: Հայերենում ենթական սեռական հոլովով դրվում է, եթե դերբայի լրացում է և դառնում է կողմնակի ենթակա: Ռուսերենում դարձվածաբանական բնույթի նախադասություններին են վերաբերում նաև շարահյուսական արտահայտությունները, որոնք ցույց են տալիս առարկաների քանակական բնութագիրը: Դրանք կառուցվում են սեռ. հ. եզ./հոգն. թիվ + քանակական նշանակությամբ բառ և հայերեն թարգմանվում են ուղղական հոլովով ենթակայի կառույցով [12, с. 59].

«Боже, сколько в мире прекрасных мужчин...» (հ. 1, էջ 59) - *«Աստված իմ, ինչքան գեղեցիկ տղամարդիկ կան աշխարհում...»* (հ. 1, էջ 66)

Հայերենի ուղղական հոլովաձևով ենթակաների կողքին բազմաթիվ են ռուսերենի սեռական, տրական, հայցական, գործիական, նախդրիվ հոլովներով և նախդիրով ու հոլովաձևով ենթակաների կիրառությունը: Այս տիպին են պատկանում տրական նախադասությունները (дативные предложения), որոնք արտահայտում են տարբեր իմաստներ [13, с. 88-91]: Դրանցում տրական հոլովով ենթական հայերեն թարգմանվել է ուղղական հոլովով.

- *Без чулок вам, бабам, всё равно не прожить.* (հ. 1, էջ 160) – *Միևնույն է՝ դուք, կնանիքդ, առանց գուլպա ասրել չեք կարող:* (հ. 1, էջ 200)

Հայերեն թարգմանության մեջ հայցական հոլովով փոխարինվել են ռուսերենի տարբեր հոլովաձևերը՝ տրական, նախդրիվ հոլովները, նախդիրով և հայցական հոլովով կառույցները: Հայերենում հայցական հոլովի հետ գործածվում են որոշ կապեր, սակայն թարգմանության մեջ նույնիսկ հնարավորության դեպքում թարգմանիչը կարծես խուսափել է կապերի ավելորդ կիրառությունից՝ խոսքը դարձնելով առավել հակիրճ հատկապես այն դեպքում, երբ խոսողը հասարակ ծագում ունի, և անհրաժեշտ է Պիկուլի վերաբերմունքը ինչ-որ կերպ արտահայտել.

- *Помеищица замытарила... Аксютку зимой в пруд загнала – та померзла.* [9, с. 161] – *Վկայուտկային ձմռանը լիճը մոցրեց՝ սա մրսեց:* [3, էջ 202]

- *Вот и всё, боженька! Вели всем по домам ехать...* [9, с. 158] – *Վիս և վերջ, տե՛ր աստված: Հրամայի՛ր, թող բոլորը ցրվեն տները...* [3, էջ 197]

Екатерина вызвала барона Корфа, справилась о базарных ценах на хлеб и мясо. [9, с. 160] – *Եկատերինան կանչեց բարոն Կորֆին, հարցրեց հացի ու մսի շուկայական գները:* [3, էջ 201]

Վերը բերված օրինակներում հայցական հոլովով են թարգմանվել նախդիրով և հայցական հոլովով (*в пруд - լիճը*), նախդիրով և տրական հոլովով (*по домам - տները*), նախդիրով հոլովով (*о ценах - գները*) դրված նախադասության անդամները, իսկ վերջին օրինակում նախդիրով ու հայցական հոլովով դրված գոյականները՝ սեռական հոլովով (*на хлеб и мясо - հացի ու մսի*):

Ինչպես նշեցինք, թարգմանիչը նախապատվությունը տվել է նախդիրով և հոլովաձևով և նախդիրով հոլովով կառույցները հոլովով թարգմանելուն:

Сидя на постели, Екатерина натягивала длинные чулки на стройные, мускулистые ноги. [9, с. 160] – **Անկողնում նստած՝ Եկատերինան վայելչազեղ, մկանուտ ոտքերին էր քաշում երկար գուլպաները:** [3, էջ 200]

А пока его искали, мальчик терпеливо качался на верхушке старой берёзы, с любопытством взирая свысока на людскую суматоху. [9, с. 75] – **Իսկ մինչ նրան փնտրում էին՝ տղան համբերալից ճռվում էր հին կեչու կատարին, վերևից հետաքրքրությամբ նայելով մարդկային իրարանցմանը:** [3, էջ 87]

Առաջին օրինակի նախդիրով հոլովով գոյականը (*на постели*) հայերենում թարգմանվել է ներգոյական (*անկողնում*), իսկ նախդիրով և հայցական հոլովով գոյականը (*на ноги*)՝ տրական (*ոտքերին*) հոլովներով: Երկրորդ օրինակում նախդիրով հոլովով (*на верхушке*) և նախդիրով և հայցական հոլովով (*на суматоху*) գոյականները թարգմանվել են տրական հոլովով (*կատարին, իրարանցմանը*): Երկրորդ օրինակում նաև նախդիրով և գործիական հոլովով գոյականը (*с любопытством*) թարգմանվել է գործիական հոլովով (*հետաքրքրությամբ*): Հատկապես վերջին փոխարինումը լեզուների քերականական առանձնահատկությունների տարբերության պատճառով է: Հայերենում գործիական հոլովի հետ գործածվում է *հանդերձ* կապը, որոշ բառերի հետ՝ նաև *չափ* կապը (*կիսով չափ*) [2, էջեր 378-379]: Հետևաբար կապի կիրառությունը տվյալ օրինակում հնարավոր չէր: Գործիական հոլովով կարող են թարգմանվել բնագրի լեզվի այլ հոլովներով կազմությունները, ինչպես՝

- Вот ещё! Таскайся по лесам и болотам с мебелью... [9, с. 168] – **Այլ քեզ բան: Կահույքն առած՝ քարշ արի անտառներով ու ճահիճներով:** [3, էջ 211]

Հետևյալ օրինակում նախդիրով և տրական հոլովով գոյականները (*по лесам и болотам*) թարգմանվել են գործիական հոլովով (*անտառներով ու ճահիճներով*): Մինչդեռ գործիական հոլովով գոյականը (*с мебелью*) հայերեն թարգմանվել է հայցական հոլովով (*կահույքը*):

Թարգմանիչը, չկրկնելով հոլովները, բառային հավելման միջոցով (*առած*) փոխել է հոլովը՝ միևնույն ժամանակ հաղորդելով բնագրի իմաստային նրբերանգր: Ռուսերենում *таскаться* բառը խոսակցական բառ է, հասարակաբանություն: Հայերենում թարգմանիչը ընտրել է համապատասխան տարբերակը՝ *քարշ գալ*: Բառային նրբիմաստն ամբողջացնում է նաև *առած* բառի հավելումը: Սա կարևոր է հատկապես այն առումով, որ Պյոտրի մասին այս միտքը հայտնում են նրա պահապանները, ինչը ևս մեկ անգամ շեշտում է այն փաստը, թե ովքեր էին կանգնած իշխանության գլխին: Պյոտրը ամբողջ վեպում գրեթե չի խոսում, սասձն էլ սակավաբառ է, շատ հաճախ՝ անհեթեթ: Այդպիսին են նաև նրա գործողությունները: Թարգմանիչը դա ակնհայտ դարձնելու համար «հրաժարվել» է կապերի կիրառությունից նույնիսկ նրա արարքները նկարագրելիս:

Под кроватью, куда заглянул император, Екатерины не оказалось. Странно, но её не было и в шкафах... Императрицу не обнаружили и в кухонном котле! [9, с. 151] – **Մահճակալի տակ, ուր նայեց կայսրը, Եկատերինան չկար: Տարօրինակ է, բայց նա չկար պահարաններում ևս... Կայսրուհուն չգտան նաև խոհանոցի կաթսաներում:** [3, էջ 187]

Հանդիպում է նաև հակառակ երևույթը, երբ հոլովաձևով արտահայտված բառը թարգմանվում է հոլովով և կապով: Սա հիմնականում դերանունների դեպքում է, երբ կապի կիրառությունը անխուսափելի է:

- Однако, друг мой, Россия не такова, чтобы, в театр идучи, на галерке сиживать, - уготована нам ложа имперская... [9, с. 173] – **Մակայն, բարեկամս, Ռուսաստանն այնպիսին չէ, որ թատրոն գնալիս, վերնասրահում նստես. մեզ համար կայսերական օթյակ է պատրաստված...** [3, էջ 219]

Петра не торопились из России, и он даже просил доставить ему кровать из Ораниенбаума. [9, с. 168] – **Չէին շտապում Պյոտրին փոխադրել Ռուսչայից, և նա նույնիսկ խնդրել էր իր համար մահճակալ բերել Օրանիենբաումից:** [3, էջ 211]

Բերված օրինակներում գոյականները թարգմանվել են տարբեր հոլովներով. նախդիրով և հայցական հոլովով կառույցը փոխարինվել է հայցական (*в театр - թատրոն*), նախդիրով հոլովը՝ ներգոյական (*на галерке - վերնասրահում*), նախդիրով և սեռական հոլովով կառույցը՝ բացառական (*из Ораниенбаума - Օրանիենբաումից*) հոլովներով: Դերանունների հետ կապերի կիրառությունը թարգմանության մեջ շատ է, ինչը երևում է օրինակներից. տրական հոլովով դերանունները թարգմանվել են մի

դեպքում տրական հոլով + կապ կառույցով (нам - մեզ համար), մյուս դեպքում՝ սեռական հոլով + կապ կառույցով (ему - իր համար): Պատճառն այն է, որ ռուսերենի նշված դերանունների տվյալ իմաստները հայերեն կարելի է թարգմանել միայն կապային կառույցներով:

Ռուսերենում բացակայում են ներգոյական և բացառական հոլովները: Բացառական հոլովով կարող են թարգմանվել ռուսերենի տարբեր հոլովներով կամ նախդիրով և հոլովաձևերով կառույցները.

Ведь вы извещены достаточно, как я генералов своих **за фалды** хватала, чтобы они сгоряча Берлин вторично не отнимали. [9, с. 175] – Չէ որ դուք բավականաչափ իրագնեկ եք, թե ինչպես ես գեներալներին **փեշերից** եմ բռնեի, որպեսզի նրանք տարագած վիճակում Բեռլինը երկրորդ անգամ չկռնեն: [3, էջ 221]

Под утро Василий Степанович Попов принёс донесу **от Безбородко**. [10, с. 315] – Լուսաղենին Վասիլի Ստեպանովիչ Պոպովը ձեռագիր բերեց **Բեզբորոդկոյից**: [4, էջ 416]

Посланный за Сунжу отряд при двух пушках был наголову разбит **войском** шейха Мансура. [10, с. 323] – Սուլեյմից այն կողմ ուղարկված երկու թնդանոթով ջոկատը գլխովին ջախջախվեց շեյխ Մանսուրի **գորքերից**: [4, էջ 425]

Если ты не согласен с нами, мы поднимаем даже стариков и мальчиков, начиная с **семи лет**. [10, с. 381] – Եթե դու մեզ հետ համաձայն չես, պիտի մենք ոտքի կհանենք նոյնիսկ ծերունիներին ու տղաներին, սկսած **յոթ տարեկանից**: [4, էջ 500]

Россия не должна лишаться вашей **дружбы** потому только, что князь Потёмкин, принимая многих из вас в Елизаветграде, вышел к вам без панталон. [10, с. 400] – Ռուսաստանը չպետք է ձեր **բարեկամությունից** զրկվի հենց այն բանի համար, որ իշխան Պոտյոմկինը, ձեզնից շատերին Ելիզավետգրադում ընդունելով՝ ձեզ մոտ դուրս է եկել առանց շարվարի: [4, էջ 526]

Այս օրինակներում բացառական հոլովով են թարգմանվել *за* նախդիր + հայցական հոլով (*за фалды* - *փեշերից*), *от* նախդիր + սեռական հոլով (*от Безбородко* - *Բեզբորոդկոյից*), *с* նախդիր + սեռական հոլով (*с семи лет* - *յոթ տարեկանից*), սեռական (*дружбы* - *բարեկամությունից*), գործիական հոլովներով (*войском* - *գորքերից*) կազմությունները: Այսպիսի օրինակները բազմաթիվ են, և նշենք, որ բացառական հոլովով առավել հաճախ թարգմանվում են ռուսերենի սեռական հոլովով կազմությունները: Հայերենում որոշ կապեր պահանջում են բացառական հոլովով լրացումներ: Հետևաբար ռուսերեն համարժեք կապի թարգմանությունը կպահանջի բացառական հոլովով լրացում: Այսպես.

Ещё до болезни у него появился на руке прыщик. [10, с. 318] – Դեռ **հիվանդությունից առաջ** մի պզուկ էր հայտնվել նրա ձեռքի վրա: [4, էջ 419]

Перед смертью он просил похоронить его под окнами дворца – в парке. [10, с. 318] – **Մահվանից առաջ** խնդրել էր իրեն թաղել պալատի լուսանոսների տակ՝ գրուսայգում: [4, էջ 23]

Потёмкин готовил почту Румянцеву, имевшему **после войны** пребывание в Могилеве на Днестре. [10, с. 420] – Պոտյոմկինը պատրաստում էր Ռումյանցևին ուղարկվելիք փուտը. ֆերմարշալը **պատերազմից հետո** ապրում էր Դնեստրի Մոգիլյովում: [4, էջ 30]

Որոշ դեպքերում հոլովի կրկնությունը բնագրում ունի ոճական արժեք, երբեմն ստեղծում է բառախաղ: Սակայն թարգմանելիս ոչ միշտ է հնարավոր լինում պահպանել հոլովների կրկնությունը՝ բառախաղը փոխանցելու համար.

-А если Позье в срок не управится?- спросил Гришка.

-**Горшком** накроюсь и **горшком** коронуюсь... [9, с. 172]

-Իսկ եթե Պոզիեն ժամանակին չհասցնի՝, - հարցրեց Գրիշկան:

- **Կճուճը** կրնեմ գլխիս ու **կճուճով** կլծապաղրվեմ... [3, էջ 216]

Եկատերինան շտապում էր օր առաջ թագադրվել, անգամ պատրաստ էր կճուճով թագադրվելուն: Այդ ամենը ցույց տալու համար Վ. Պիկուլը նույն բառի և հոլովի կրկնությամբ, նաև դիմավոր բայերի տառերի տեղափոխությամբ (*накроюсь – коронуюсь*) բառախաղ է ստեղծել, ինչը հայերենում պահպանվել է միայն գոյականի կրկնությամբ: Թարգմանիչը փոխատուցելու համար *накрыть* բայը թարգմանել է *գլխին դնել՝* ցույց տալով Եկատերինայի ցածր ոճի խոսքը: Առհասարակ բառախաղի թարգմանությունն առանձնակի դժվարություն է ներկայացնում, քանի որ բառախաղը հենվում է բացառապես բառի ներլեզվական նշանակությունների վրա: Բնականաբար գրեթե անհնար է երկու տարբեր լեզուներում գտնել բառախաղ կազմող բառերի համարժեքներ՝ միաժամանակ պահպանելով և՛ իմաստը, և՛ ձևը [5, էջ 124]: Եվ թարգմանիչը կամ պիտի պահպանի բառախաղը՝ ստիպված «գոհաբերելով» բառի ռեֆերենցիալ նշանակությունները, կամ հակառակը: Տվյալ օրինակում թարգմանիչը ընտրել է երկրորդ տարբերակը՝ չպահպանելով բառախաղը և փոխարենը պահելով խոսքի ցածր ոճը:

Ամփոփելով նշենք, որ Վ. Պիկուլի «Ֆավորիտ» վեպում ձևաբանական մակարդակում կատարված փոխարինումներից բավականին շատ են քերականական կարգերի

փոխարինումները: Անդրադառնալով միայն գոյականի քերականական կարգերին՝ նկատելի է, որ սեռի և առման կարգերը ունեն հետաքրքիր դրսևորումներ՝ մեկի կամ մյուսի՝ այս կամ այն լեզվում բացակայելու պատճառով: Գոյականի մյուս քերականական կարգերի փոխարինումների պատճառներից են թարգմանության լեզվի ընձեռած հնարավորությունները, համարժեք քերականական կարգով թարգմանելու անհնարինությունը, երկու լեզուներում տվյալ քերականական կարգի իմաստային, գործառնության ծավալով ամբողջությամբ չհամընկնելը և այլ գործոններ: Թարգմանության գործընթացում փոխարինումներ կատարելիս անհրաժեշտ է հաշվի առնել վերը բերված հանգամանքները՝ բնագրի իմաստային և ոճական նրբերանգները հնարավորիս պահպանելու համար:

Օգտագործած գրականության ցանկ

1. **Աբրահամյան Ս., Պառնասյան Ն., Օհանյան Հ., Բաղիկյան Խ.**, Ժամանակակից հայոց լեզու. շարահյուսություն, Եր., 1976, հ. 3:
2. **Ասատրյան Մ.**, Ժամանակակից հայոց լեզու: Ձևաբանություն, ԵՊՀ, Եր., 2004:
3. **Պիկուլ Վ.**, Ֆավորիտ, Եր., 1990, հ. 1:
4. **Պիկուլ Վ.**, Ֆավորիտ, Եր., 1990, հ. 2:
5. **Քամայան Ա.**, Բառախաղերի թարգմանությունը: «Պոեզիայի ապագան թարգմանության միջոցով» միջազգային գիտաժողով, Եր., 2004:
6. **Քամայան Ա.**, Թարգմանության տեսության հիմունքներ, Եր., 2020:
7. **Бархударов Л. С.**, Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода, Москва, 1975.
8. **Карпов А. К.**, Морфология современного русского языка, Нижневартовск, 2019.
9. **Пикуль В. С.**, Фаворит, Ленинград, 1984, т. 1.
10. **Пикуль В. С.**, Фаворит, Ленинград, 1984, т. 2.
11. **Рецкер Я. И.**, Теория перевода и переводческая практика, Москва, 1974.
12. **Тер-Аракелян Р. А.**, Переводная грамматика. Пособие по переводу текстов с армянского языка на русский и с русского на армянский язык, Ер., 2005.
13. **Тер-Аракелян Р. А.**, Лекции по переводной грамматике, Ер., 2006.

Сдана/Հանձնվել է՝ 25.10.2022

Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 10.11.2022

Принята/Ընդունվել է՝ 17.11.2022